

УДК 654.19-051Коваленко(477)(091)

Голос і душа українського радіо: дикторка Олена Коваленко

Майя НАГОРНЯК

канд. філол. наук, доц.

Київський національний
університет
імені Тараса Шевченкавул. Володимирська, 64/13,
01601, Київ, Україна

maiia.nahorniak@knu.ua

ORCID 0000-0002-2197-1338

© Нагорняк, М., 2024

У листопаді 2024 року Українське радіо відзначило сторічний ювілей від часу заснування. Серед грона тих, хто сприяв становленню українського національного радіомовлення, і народна артистка України, дикторка Олена Дмитрівна Коваленко. Її уже чверть століття немає на цьому світі, а пам'ять живе...

В основі цієї розвідки – постать дикторки Українського радіо, народної артистки України Олени Дмитрівни Коваленко (1927–2000). Вона була старійшиною Українського радіо і віддала роботі перед мікрофоном майже 52 роки свого життя.

Олена Коваленко була надзвичайно багатогранною: проводила випуски новин на всіх трьох каналах Українського радіо, брала участь у радіопостановках, була ведучою урядових концертів на високих майданчиках країни. Дикторку називали «людиною-годинником», адже впродовж тривалого часу її голос зі стаціонарних телефонів повідомляв людям про точний час.

Майбутня зірка радіоетери походила з родини відомого українського письменника, літературознавця, науковця Дмитра Косарика-Коваленка, який належав до спілки пролетарсько-колгоспних письменників «ПЛУТ», тривалий час працював в Інституті літератури імені Т. Г. Шевченка Академії наук УРСР. Перу Дмитра Косарика-Коваленка належать праці про Тараса Шевченка, збірки оповідань та ін. Саме батько прищепив доньці любов до рідного слова. Дівчина зростала в середовищі яскравих майстрів слова: частими гостями в оселі Косариків були Павло Тичина, Володимир Сосюра, Максим Рильський, Наталя Забіла та ін. Саме тому дбати про правильно мовлене в етері слово стало принципом усього її життя.

Натхненням, одухотвореним, піднесеним був голос дикторки. Упродовж майже пів століття входила вона в домівки сотень тисяч радіослухачів із хвилюючими й дорогими серцю кожного українця словами: «Говорить Київ! Столиця України!». Люди старшого покоління добре пам'ятають і її прощання наприкінці інформаційних випусків: «З новинами вас ознайомила диктор Олена Коваленко».

VOICE AND SOUL OF UKRAINIAN RADIO: ANNOUNCER OLENA KOVALENKO

Maiia NAHORNIAC

PhD in Philology, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska Str., 64/13,
01601, Kyiv, Ukraine
maiia.nahorniak@knu.ua
ORCID 0000-0002-2197-1338

In November 2024, the Ukrainian radio celebrated its centenary anniversary since its founding. Among the group of those who contributed to grounding the Ukrainian national radio broadcasting is a People's Artist of Ukraine, an announcer Olena Dmytrivna Kovalenko. She has been passed for a quarter of a century already, but memory about her still lives on...

At the heart of this study is a figure of the Ukrainian radio announcer, the People's Artist of Ukraine, Olena Dmytrivna Kovalenko (1927–2000). She was an elder of the Ukrainian radio (UR). She devoted almost 52 years of her life to the work in front of the microphone.

This personality was extremely versatile: she hosted news programmes on all three channels of the Ukrainian radio, participated in radio performances, was a host of government concerts on the main platforms of the country. Olena Dmytrivna was also called a "clock person", because for a long time she informed people about the exact time from landline phones.

The future star of the radio was borned in the family of the famous Ukrainian writer, literary critic and scientist, Dmytro Kosaryk-Kovalenko. He belonged to the union of proletarian and farm writers "PLUG" ("PLOW"). For a long time, he worked at Taras Shevchenko Institute of Literature of the Academy of Sciences in the USSR. Dmytro Kosaryk-Kovalenko's creativity includes works about Taras Shevchenko, collections of short stories, etc. It was his father who instilled in Olena Dmytrivna love for her native language. The girl grew up among bright word masters – frequent guests in the Kosaryk's household were Pavlo Tychyna, Volodymyr Sosyura, Maksym Rylskiy, Natalya Zabyła, et al. Therefore, taking care of the word spoken correctly and competently on the radio became a motto of her whole life!

The announcer's voice was inspired, spiritualised and sublime. For almost half a century, she entered the homes of hundreds of thousands of radio listeners with those dear to their hearts words: "Kyiv is speaking! The capital of Ukraine!". Also, people of the older generation remember her farewell at the end of the news broadcasts: "The announcer Olena Kovalenko has acquainted you with the news."

...У неї були напрочуд великі й виразні блакитні очі... Вона полюбляла вглядатися в небесні високості з вікна свого помешкання на тринадцятому поверсі письменницького будинку, що на вулиці Олеся Гончара в Києві. Бувало, коли приходила на заняття до Олени Дмитрівни, то часто спостерігала цей глибокий і замислений, але водночас дещо відсторонений погляд. І хоч нам було затишно мовчати вдвох, не наважувалася порушити паузу й запитати, куди поринула думками Вчителька... Коли я повертаюся подумки в ті далекі часи, чомусь здається, що душа її в такі миті, як писала Ліна Костенко, летіла в дитинство, як у вирій, бо їй на світі було тепло тільки там... До речі, вікна помешкання Олени Дмитрівни виходили на вікна квартири Ліни Василівни, тобто були вони сусідками. Пригадую, як Учителька кивком голови вказувала на шиби поетки й примовляла: «Дивись-дивись, оце я вчора пізенько спати лягаю, зирк — а в Неї все світиться й світиться. Працює Ліна... Пише...».

Народилася Олена Дмитрівна Коваленко 4 грудня 1927 року на Харківщині в родині відомого українського письменника, літературознавця, науковця Дмитра Косарика-Коваленка. Дмитро Михайлович належав до спілки пролетарсько-колгоспних письменників «ПЛУГ», упродовж тривалого часу працював в Інституті літератури імені Т. Г. Шевченка Академії наук УРСР й опублікував ряд праць про Кобзаря, у яких подав хронологічну послідовність його подорожей Україною, був автором книги «Життя і діяльність Тараса Шевченка» (1955). Також його перу належать збірки оповідань «Червона купіль», «Мій азимут», «Партизанський колодязь», ліричні повісті «Роботящим умам, роботящим рукам», «Син-кокос», «Добром нагріте серце» та ін.

Олена Коваленко з батьками, 1929 р. (Фото автора)

Сестра уславленої дикторки Тетяна Дмитрівна Матвєєва, дипломат за фахом, яка нині мешкає у Франції, наголошує на тому, що саме батько прищепив обом донькам любов до рідного слова, переконував повсякчас дбати про своє мовлення, якомога більше читати, бачити, чути. Дівчата зростали в середовищі яскравих і визнаних майстрів слова: частими гостями в оселі Косариків були Павло Тичина, Володимир Сосюра, Максим Рильський, Наталія Забіла й ін.

За свідченнями пані Тетяни, Олена з юнацьких років мріяла бути артисткою. Любов до лицедійства вона виявляла не лише під час гри в театрі й кіно, а й у повсякденні, однак батьки були проти акторської кар'єри дочки, через що вона пішла на хитрість, сказавши, що вступатиме до театрального інституту на театрознавство. Сама ж поїхала до Харкова, на батьківщину тата, й подала документи на акторський факультет Харківського театрального інституту, який успішно закінчила в 1950 році (клас народного артиста СРСР і народного артиста Української РСР Івана Мар'яненка). До речі, батько відомого режисера, актора й педагога був рідним братом Марка Кропивницького. Як згадує сестра Олени Дмитрівни, під час її навчання в театральному інституті Іван Мар'яненко написав лист до батьків, у якому зазначив, що вражений талантом дівчини, тож просив не забороняти їй займатися акторством, і вони не забороняли.

Фільмографія акторки Олени Коваленко невелика. Зіграла вона такі ролі: в епізоді у фільмі «Сашко» (1958), дочка Наталка в «Криниці для спраглих» (1965), тітка Шура у стрічці «Ніч коротка» (1981), сусідка у «Прелюдії долі» (1984) та в епізоді «Вчинити всяку правду» (1987).

Після закінчення інституту Олену Коваленко запросили на роботу до Полтавського театру, де згодом вона блискуче грала головні ролі практично в усіх виставах. На превеликий жаль, недовго насолоджувалася дівчина своєю улюбленою справою. Настали тяжкі часи. Дмитра Косарика-Коваленка звинуватили в буржуазному націоналізмі, позбавили роботи й виключили з партії.

*Олена Коваленко в молодості, 1955 р.
(Фото автора)*

Родина ледь-ледь виживала на мізерну вчительську зарплату матері, тож Олені як старшій доньці довелося взяти на себе обов'язки щодо забезпечення сімейства. Після Полтавського театру влаштуватися на роботу до столичних театрів було неможливо, та й було їх тоді в Києві лише два. Тому сцену довелося залишити... Трапилося так, що якраз у той час батько випадково зустрів на вулиці свого давнього приятеля, легендарного диктора Українського радіо Андрія Євенка й попросив взяти доньку на роботу.

Оленка була дуже розчарована несподіваним поворотом долі, згадує Тетяна Дмитрівна, але і вона сама, і всі ми в родині були впевнені, що радіо стане тимчасовою роботою, що невдовзі вона таки повернеться на сцену. У такій розпачливій ситуації певною мірою рятували зйомки в кіно — їх було зовсім небагато, та все ж...

На Українське радіо Олена Дмитрівна прийшла в 1952 р., і воно відразу захопило талановиту дівчину у свій потужний вир. Вона почала працювати з такими велетами ораторського мистецтва, як Ніна Савицька, Андрій Євенко, Микола Погрібний та іншими й сама незчулася, як наприкінці того ж 1952 р. сказала дорогі серцю слова: «Говорить Київ!». Відтоді промовляла їх сотні тисяч разів, але щоразу хвилювалася, наче вперше, адже її тієї миті слухала вся Україна, уся спільнота.

Ось так тимчасова робота на радіо поглинула Олену Дмитрівну, стала для неї постійною, єдиною й улюбленою.

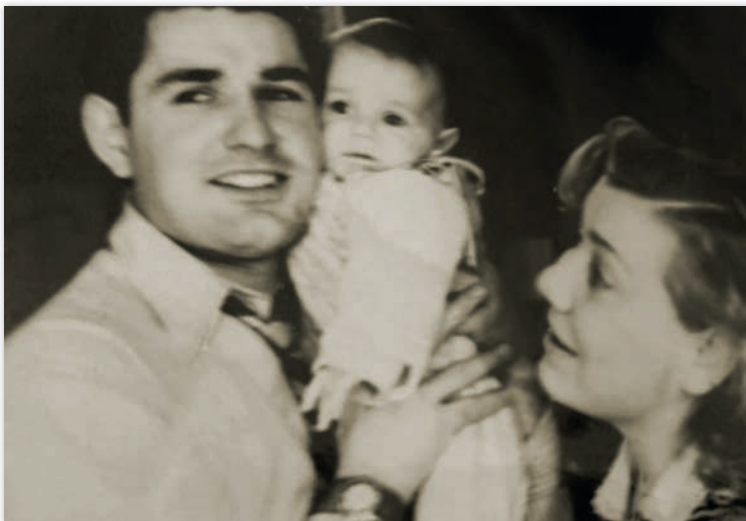
Не пригадую точної дати, коли ми познайомилися, — час, великий диригент, напрочуд швидко перегортає, як писала Ліна Костенко, ноти на пюпітрі. Й дуже важливо при цьому не розгубити, зберегти в буденних нотних зошитах життя спогади про Людину глибокої порядності, Патріотку України, Дикторку високого професіоналізму, народну артистку України Олену Дмитрівну Коваленко.

У пам'яті спливає ранок одного дня, яких у моєму журналістському житті було сотні й тисячі, а може, навіть і мільйони. Я провела ранкову інформаційну програму, яка виходила в прямий етер у межах 07.00–07.40. Ми, ведучі, відпо-

*Олена Коваленко
починає працювати на радіо, 1952 р.
(Фото автора)*

відальні випускові, редактори, кореспонденти, поміж собою ласкаво називали цю передачу ріпкою. Чому саме ріпка? Пояснення тому дуже просте: аббревіатура РІП утворена з перших літер назви «ранкова інформаційна програма».

*Олена Коваленко з чоловіком, співаком-тенором
Вадимом Авдєєвим і сином Миколою. Початок 1960-х років
(Фото автора)*

Зазначений відрізок часу належав до прайм-тайму, і вести ключовий випуск доручали далеко не всім ведучим, а лишень найбільш фаховим, знаним і, головне, таким, що пройшли всі щаблі репортерської й редакторської роботи. За таких умов ведучий мав повне право претендувати називатися господарем інформаційної програми, людиною-якорем, візитною карткою випуску.

Того далекого ранку, як зазвичай, провела передачу. Добре пам'ятаю свої відчуття — усе пішло, наче по маслу, структура чітко відповідала докладно прописаному сценарному плану, відтак справляла враження цілісного програмного утворення. Ще б пак! Були ретельно пропрацьовані всі місточки-переходи між звуковими матеріалами, уважно вичитані текстові повідомлення й підводки до матеріалів, попередньо здійснена партитура кожнісінького тексту. А ще, і це дуже важливо, я точно вклалася у відведений час і закінчила програму, як велів сектор випуску, — рівно о 07 годині 39 хвилин 40 секунд! Ані секундою раніше, ані пізніше! Це був якраз той випадок, коли виходиш зі студії і відчуваєш немислиме блаженство, адже все вийшло саме так, як того хотілося, як бачилося, як відчувалося, як планувалося.

Відчиняю двері прямоетерної студії й виходжу з неї, усміхаючись самій собі. Аж раптом чую дзвінок стаціонарного телефону, що в апаратній. Я точно знаю, що це телефонує мій добрий янгол, моя Учителька з постановки голосу й дикції Олена Дмитрівна Коваленко.

— Доброго ранку, моя дороженька ученичко! Непогано, непогано, — суворо й водночас по-доброму мовить вона, а я уже застигаю в очікуванні зауважень. — А візьми-но першу сторінку програми, там, де вступ, і заскоч до мене. Маєш трішки часу?

— Та звісно ж, Олено Дмитрівно, зміну закінчила, то зараз і приїду до Вас, — відповідаю тремтливим голосом.

Дорогою перебираю в пам'яті мало не кожную секунду сорокахвилинної програми, гублюся в здогадках щодо того, у чім могла помилитися, де могла прорахуватися. Здається, усе ж ідеально?! Ну, або майже ідеально. А, може, то я просто-напросто переоцінюю себе?! Думки біжать одна поперед другої... Цікавість розбирає мене — що ж то скаже Олена Дмитрівна про мою «ідеальну» роботу?

І ось я підходжу до письменницького будинку, що на вулиці Олеся Гончара в столиці, де мешкає моя Учителька. Її квартира на 13-му поверсі. Дзвоню у двері — не відчиняє. Але утримуюся від того, щоб подзвонити вдруге, бо знаю, що в неї хворі ноги, і що пересувається вона за допомогою двох палиць. Доки розчує дзвінок, доки дійде до вхідних дверей, немало часу пройде. Тож потрібно мати дрібку терпіння й дещо зачекати. Ось чую ляскіт дверного замка, Олена Дмитрівна з'являється на порозі. Обличчя втомлене, змарніле, відчувається, що мала безсонну ніч. Важко спирається на свої палиці.

— Доброго ранку, Олено Дмитрівно! Оце провела програму та й до Вас. Вирішила не відкладати, по гарячих слідах, — промовляю бадьоренько, настільки бадьоренько, як це може робити людина, що відпрацювала нічну зміну, і протягую їй невеличку сумку з яблуками, лимонами, апельсинами.

— Добридень, добридень, — не менш бадьоро відповідає вона, намагаючись обійняти мене. — Проходь до кімнати. Та не роззувайся, не роззувайся, не треба. Зараз попрацюємо, але спершу вип'ємо чайочку.

Ми п'ємо чай на кухні в Олени Дмитрівни, і вона при цьому пильно дивляється мені в очі, наче намагається там вичитати щось важливе для себе. Ось вона примружує очі і вглядається в мене ще пильніше. Я перехоплюю її допитливий погляд.

— Ти знаєш, так гарно в тебе все було сьогодні в передачі. Я аж заслухалася — сорок хвилин промайнули, наче одна мить. Але є одне «але», яке мене непокоїть.

І на цих словах у мене завмирає серце... Олена Дмитрівна просить прочитати вступ до програми або конферанс, як ми поміж собою називали цю частину випуску. Ось я читаю: «Доброго ранку, шановні

радіослухачі! В ефірі ранкова інформаційна програма Національної радіокомпанії України. У студії — ведуча Майя Нагорняк. На початку програми про новини коротко...». Після прочитання вглядаюся в очі Олени Дмитрівни, так само пилюно, як і вона в мої перед тим. На диво, Вчителька мовчить, дивлячись кудись удалину. Після тривалої паузи раптом каже: «Ну ж бо, прочитай ще раз!».

І я читаю вдруге, а потім утретє, учетверте... Бічним зором помічаю, як Олена Дмитрівна, нагнувши голову, уважно стежить за моїми губами, приглядається до того, як я вимовляю кожне слово. І раптом зненацька: «Стоп, стоп! А ну ж оцю фразу — у студії — ведуча Майя Нагорняк — ще раз промов». Так і роблю, але не доберу, в чім же річ. Наставниця, зрештою, все пояснює. Говорить про те, що ніяк не могла зрозуміти, звідки перед називанням імені та прізвища з'являється звук «а», через що вчувалося «а Майя».

Тепер збагнула, в чому причина такого явища. Після слова «ведуча» я робила величеньку паузу, яка, вочевидь, була зайвою. Ось ця пауза і призводила до звучання «а Майя».

Олена Дмитрівна каже, що мені це цілком непомітно, а от із ефіру відчутно, і навіть дуже. Я, чесно кажучи, роблю великі круглі очі. Оце, міркую собі, Олена Дмитрівна й професіонал! Професіонал найвищого ґатунку! Зуміла помітити таку дрібницю в мовленні! Та що там дрібницю! Дріб'язок! Та ще й виявила, звідкіля ноги ростуть.

— А теперечки читай, — каже вона. — І не роби паузи в тому місці.

Читаю. Просить кілька разів повторити, щоб закріпити, так би мовити. Виходить чудово! Я бачу по задоволеному виразу обличчя Вчительки, її ледь помітної усмішки.

Ось такою була вона — Олена Дмитрівна Коваленко. Напрочуд педантична, напрочуд вимоглива, напрочуд сувора щодо всього, що стосувалося роботи зі словом. Якось в одному інтерв'ю вона слушно зауважила: «Правильне й грамотне мовлення є найкращою пропагандою української мови». Справді, якщо хочемо, щоб люди в Україні говорили українською, то кожен має, передовсім, дбати про чистоту й правильність свого власного мовлення, бо Україна починається із нас самих.

Олена Дмитрівна Коваленко мала чимало учнів. І серед них знаних в Україні тележурналіст Микола Канішевський. Він поділився своїми теплими спогадами про Вчительку.

Українське радіо супроводжувало мене від самого малечку, тож можна стверджувати, що я виріс із ним. У нас удома, на моїй рідній Тальнівщині, радіоприймач не вимикався ніколи, ми слухали його безперестанно, інколи у фоновому режимі — хто би й що би не робили в родині, брехунець, як його тоді називали, працював завжди. І тому я знав усі передачі, які лунали в етері, за голосом пізнавав усіх дикторів і журналістів.

Коли 1976 року вступив на журфак КДУ ім. Т. Г. Шевченка, то відразу вирішив, що мою спеціалізацією буде радіо, тому, не вагаючись, пішов здобувати знання, уміння й навички до радіогрупи. Так і проминули п'ять років навчання, по закінченні університету в 1981 році я отримав направлення на роботу на Українське радіо на Хрещатик, 26. Щастю моєму не було меж! Адже в мене з'явилася неймовірна можливість уживу побачити всіх тих, кого раніше лише чув!

Став до роботи на 2-му каналі «Промінь», працював у новинній службі. Випуски новин виходили в етер кожних пів години. Саме в редакції «Променя» вперше відбулася моя зустріч із легендою Українського радіо, його старійшиною, народною артисткою України, дикторкою Оленою Дмитрівною Коваленко.

Тоді були такі часи, що блок мовлення уважався святою святих, далеко не всі працівники могли до нього потрапити, а лишень ті, на службовій перепустці яких стояв спеціальний штамп «Вхід до блоку мовлення дозволено». Потрібно зауважити, що я не мав цього, але одного разу так сталося, що мені доручили принести випуск «Останніх вістей» для читання дикторами. І ось я заходжу до дикторської, бачу за столом сидить сива жінка поважного віку, вітаюся і чую у відповідь:

— О! А что это за молодое дарование к нам явилось? Как вас зовут? — суворо й водночас іронічно закинула шпильку Олена Дмитрівна.

— Микола, — стишено відповів я.

— А можна я вас буду називати Миколочкою? — дикторка після мого представлення миттєво перейшла на українську, її голос пом'якшав.

Як з'ясувалося пізніше, таке миле звертання до мене було не випадковим, адже чоловіка Олени Дмитрівни звали Вадим Миколайович, а сина — Микола. Після того дня ми подружилися. Іноді наші зміни збігалися, тож говорили впродовж усієї ночі, за винятком тих моментів, коли потрібно було виходити в етер, обмінювалися думками про все на світі, іноді сперечалися, але то було таке щире й невимушене спілкування... Часто Олена Дмитрівна читала вірші Тараса Шевченка, Лесі Українки, Василя Симоненка, інших українських поетів. Скільки ж вона знала напам'ять поезій! І от дивина — могла забути, куди поклала окуляри, але ніколи не забувала поетичних рядків!

Вельми пам'ятний мені ось такий випадок. У радянські часи в Україні діяла так звана служба часу. Це означало, що ви могли набрати номер 060 і у відповідь почути точний час. Але то відбувалося російською мовою. Олена Дмитрівна страшенно обурювалася цим фактом. «Це ж позорище, — на підвищених тонах промовляла дикторка, — щоб в Україні, у Києві оголошували час російською мовою!». Так, вона говорила, вживаючи слово «позорище», не «ганьба», наче намагаючись цим повернути увагу до такої несправедливості.

Цю історію я чув неодноразово. І от одного дня вирішив піти на авантюру. Подзвонив на телефонну станцію і сказав, що хочу зробити матеріал про діяльність служби точного часу. Мене там охоче прийняли. Репортаж я таки підготував, але заодно запитав у керівника, чи це буде надто важко перекласти українською мовою телефонний годинник. Якраз тієї пори відзначали 1500-ліття заснування Києва, і начальник сказав, що то було б доцільним, якби тільки знайшлася така людина, яка зробила б таку об'ємну й марудну справу безкоштовно.

Я увесь аж засяяв! Кажу, мовляв, є в мене така людина, це дикторка Українського радіо Олена Коваленко. За кілька днів працівники телефонної станції приїхали до нас на радіо, і Олена Дмитрівна впродовж кількох годин записала всі години й хвилини. Вона дуже пишалася цією роботою. Говорила мені: «Миколо, чудову справу ми з тобою зробили! Я помру, а люди будуть слухати оголошення точного часу, що звучатиме моїм голосом». Так і сталося — від 1982 року в Україні працював телефонний годинник.

Олена Дмитрівна Коваленко вирізнялася відповідальністю, сумлінністю, добросовісністю під час виконання будь-якої роботи, пов'язаної з оприлюдненням інформації по радіо. Любила працювати на великих сценах — у Паладі культури «Україна», у Колонному залі ім. М. Лисенка Національної філармонії України та інших, де за лаштунками супроводжувала урядові концерти, оголошувала виходи на сцену відомих виконавців. Працювала поруч із метрами сцени Олександром Сафоновим, Тетяною Цимбал, Тамарою Стратієнко. І так само трепетно ставилася до кожного мовленого слова.

*Олена Коваленко зустріла 70-річний ювілей, 1997 р.
(Фото автора)*

Уже майже чверть століття немає серед нас Олени Дмитрівни Коваленко — вона відійшла у засвіти 27 грудня 2000 року після важкої хвороби. Все життя мріяла бути акторкою, грати різнопланові драматичні ролі в театрі, однак доля розпорядилася інакше.

Упродовж майже 50 років вона входила в домівки мільйонів слухачів Українського радіо. Оголошувала точний час, ознайомлювала людей з останніми новинами, була ведучою радіопостановок, концертів. Її знали, любили й шанували. Тож головну роль — знайти себе в житті й бути корисною людям — Олена Коваленко виконала повною мірою. І скільки б років не проминуло, учні пам'ятатимуть свою Вчительку.

Заплющую очі, дивлюсь у далину й чую м'який та щирий голос Олени Дмитрівни, дослухаюсь до того, як вона цитує знайомі до болю кожному рядки із Кобзаря:

Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого.
А серце б'ється — ожива,
Як їх почує!..

